

Hikmet Yurdu Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık-2008) ss. 91-98

Amasyalı (Ahmedoğlu) Őukrullah'ın Hayatı ve Eserleri

Ramazan Kamilođlu*

Özet:

XV. yüzyılda Osmanlılarda yapılan ilmi çalışmalar, oldukça ileri düzeye ulaşmıştır. Bu çalışmalarda emeği geçenlerden birisi olan Amasyalı Őukrullah çok yönlü bir âlimdir. Aynı zamanda elçi olarak siyasi görevlerde de bulunmuştur. Hem ilmi hem de siyasi kimliğinden dolayı daima İkinci Murat ve Fatih'in yanında olmuştur.

Anahtar kelimeler: XV. yüzyıl, Őukrullah, âlim, İkinci Murat, Fatih Sultan Mehmet Han

Abstract

Ahmedoğlu Őukrullah's Life and His Works

The scientific studies made in Ottomans in XV. century reached to a very advanced level. One among those who carried out the scientific studies was Őukrullah of Amasya, who was a versatile and mutli-dimensional figure and scholar. He undertook varios political duties as an ambassador. He had a secure position beside II. Murat and Mehmet the Conqueror due his both political and scholarly identity. This study is about his life and works .

Key Words: XV. century, Őukrullah, scholar, II. Murat, Mehmet the Conqueror

Giriş

XV. yy. Osmanlı Devleti'nde ilim, sanat ve mûsikî çalışmalarının yoğun olduğu önemli bir zaman dilimidir. Türk dünyasında bu döneme kadar ilmi çalışmalar çoğunlukla Arapça ve Farsça dillerinde yazılıyordu. İkinci Murad'ın emriyle bu dönemde Arapça ve Farsça telif edilen eserlerin bir kısmı Türkçe'ye tercüme edilmiş, ayrıca Türkçe ilmi eserler telif edilmiştir.

Ahmedoğlu Őukrullah bu dönemin önemli ilim adamlarından birisidir. İkinci Murad'ın emriyle, Arapça telif edilen, Türk Mûsikîsinin önemli eserlerinden birisi olan Abdul-Mü'min Urmevî'nin *Kitabü'l-Edvârı* Őukrullah tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Ayrıca *Behçetü-Tevârih* adlı eseri İkinci Murat ve Fatih Sultan Mehmet dön-

* Dr. İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü Araştırma Görevlisi.

mine ait birinci el tarih kaynağıdır. Şükrullah dinî İlmî ve mûsikî ile ilgili önemli eserler telif etmiştir. Çok yönlü bir alim olmasının yanı sıra İkinci Murat döneminde ilki Karaman oğullarına, ikinci olarak da Karakoyunlulara elçi olarak iki kere siyasi görevde bulunmuştur.

Böylesi önemli bir şahsiyetin hayatı hakkında fazla malumat olmaması bir eksiklikti. Onun hayatıyla ilgili bilgiler kaynaklarda derli toplu olarak bir araya getirilmemiştir. Bu yüzden ulaşılabildiğimiz kaynaklardan Şükrullah'ın hayatını ve eserlerini incelemeye çalıştık.

A-Hayatı

Ahmedoğlu Şükrullah'ın doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgiye ulaşamadık. Ancak Nihal Atsız'a göre, Şükrullah (790/1388) yılında doğmuştur. Ahmedoğlu Şükrullah da 861 Muharrem'inde (1456 sonu) yazmaya başladığı *Behçetü't-Tevârih*'in başlangıcında yaşının yetmiş geçtiğini söylüyor. *Behçetü't-Tevârih*'in sonunda ise 22 yaşından beri Osmanoğulları'na dua ile meşgul olduğunu, yani onların hizmetinde bulunduğunu ve 22 yaşından, bu kitabı yazdığı tarihe kadar 51 yıl geçtiğini söylüyor. Demek ki kitabı (863/1461) de 73 yaşında iken bitirmiştir. Şu halde (861/1459) da 71 yaşında bulunan ve (863/1461) de de 73 yaşına ayak basan Şükrullah'ın, (790/ 1388) da doğmuş olduğuna dair olan görüş isabetli bir görüş olmaktadır.¹

Şükrullah'ın nereli olduğuna dair kaynaklarda kesin bir bilgi olmayıp, kendi eserlerinde de açıklayıcı bir bilgi mevcut değildir. *Edvâr-ı Mûsikî* adlı eserinin altıncı varagındaki şiiirinde kadim yurdunun Çemişgezek² olduğunu belirtmektedir.³ Ancak kadim yurt, önceki yurt, daha önce yaşanan yer, eski yurt anlamına gelmektedir.⁴ Bazı kaynaklar bu bilgiye dayanarak Şükrullah'ın Çemişgezekli olduğunu söylemişlerdir.⁵ Fakat mevcut kaynakların çoğu Amasya'lı olduğunu yazmaktadır. Bursalı Mehmet Tahir : “*Şükrullah Amasyavî, Sultân Murad Sâni ve Fâtih devirlerinde vus'at-i ma'lûmâtı ve fazl-ı irfanı ile temeyyüz etmiş bir zat olup ilm-i tib ile⁶ mûsikîye de intisabı vardı. Her iki padişahada*

¹ Nihal Atsız, *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultânları Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 1.

² Bugün Tunceli ili sınırları içerisinde bulunan bir ilçenin adıdır.

³ Ahmedoğlu Şükrullah, *Edvâr-ı Mûsikî*, vr. 6b.

⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1993, s. 478.

⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu,-Ramazan Şeşen-Gülcan Gündüz-M. Serdar Bekar, *Osmanlı Mûsikî Literatürü Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 30.

⁶ Atsız, Ahmedoğlu Şükrullah ile tıpcı olan Şükrullah Şirvânî'nin karıştırıldığını söylüyor, bkz. Atsız, s.4.

muşavurhâs olmak şerefine mazhar olmuştur. Rihleti 894'te olup, Şeyh Vefâ hazîresinde medfûndur."⁷ diye bilgi vermektedir. Ayrıca Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn adlı eserinde "Şükrullah İbni's-Şehâbî Ahmed er-Rûmî"⁸ diye geçmektedir. O dönemde "Rûmî" Amasya ve Tokat çevresi anlamına da gelmektedir. "Amasya Tarihi" isimli kaynakta da Şükrullah'ın yaklaşık olarak (790/1388)'da Amasya'da doğduğu bildirilmektedir.⁹ Ulaşabildiğimiz kaynaklardan çoğunun verdiği bilgiler doğrultusunda Şükrullah Amasyalıdır diyebiliriz. Bazı kaynaklarda da Amasyalı Şükrullah olarak geçmesi kanaatimizi güçlendirmektedir.

Hüseyin Hüsameddin Efendi'nin "*Amasya Tarihi*" adlı eserinde, *Şükrullah'ın künyesi tam olarak şöyle verilmektedir: "Şükrullah Çelebi Amasyalı'dır. Amasya ülamasından Mevlânâ Şehâbeddîn Ahmed Bâlî Çelebi b. Mevlânâ Zeyneddîn Siyavuş Çelebi b. Mevlânâ eş-Şeyh Selahaddin Evran bin Doğan es-Salgûrî ed-Dıfırîğî."* Aynı bilgiler Bursalı Tahir Bey tarafından da verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Şükrullah'ın seçmesini şöyle bir tabloyla gösterebiliriz:

Salur Boyu'ndan Toğan	
I	
Divrikli Evran	
I	
I	I
Zeyneddin Zeki	Zeyneddin Siyavuş
I	I
Şehabeddin Ahmed	Yâr Ali
I	
Şükrullah ¹⁰	

İkinci Murad ve Fatih Sultân Mehmed'in yakınında bulunan ve önemli görevler ifa eden Şükrullah'ın iyi bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. İlim meclislerinde ve önemli günlerde padişahın hep yakınında olmuştur.

⁷ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1956, s. 332.

⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, İstanbul 1991, s. 258.

⁹ Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Efendi, *Amasya Tarihi*, Hazırlayan: Mesut Aydın, Malatya, 2007, c. II, s.60-61.

¹⁰ Atsız, s. 2.

Şükrullah, Arap Edebiyatı ve Fars Edebiyatı derslerini Ali Yâr Çelebi bin Mevlânâ Zeyneddin Siyavuş Çelebi'den, Usûl-i Şer'iyye ve Kelâm derslerini de Şeyhül İslâm Gümürlü Zâde Mevlânâ Celâleddin Abdurrahman Çelebi'den almıştır. Daha sonra Bursa'ya giderek Molla Şemseddin Mehmed Fenârî'nin tedrisatından geçip, ilim meclislerinde bulunmuştur.¹¹

İlim tedrisatını tamamladıktan sonra Bursa'da Sultâniye medresesinde göreve başladı, sonra da Edirne'de dârul-hadîs müderrisi oldu. Daha sonra İkinci Murad'ın fevkalâde teveccüh ve itimadıyla Edirne kadısı oldu.¹² Hicrî 846 da İkinci Murad tarafından Karamanoğlu Mehmet Bey'e elçi olarak gönderildi. Bu görev Şükrullah'ın ilk siyasi görevi idi. Karamanoğlu Mehmet Bey İkinci Murad'la yaptığı savaşta yenildikten sonra Mevlânâ Hamza'yı elçi olarak ikinci Murad'a göndermiştir. İkinci Murad da karşılık olarak Şükrullah'ı elçi olarak göndermiştir.¹³

Şükrullah'ın ikinci siyasi görevi ikinci Murad tarafından Karakoyunlular'ın hükümdarı Cihan Şaha H.852 tarihinde¹⁴ elçi olarak gönderilmesidir.¹⁵ Bu görevi sırasında Osmanlı tarihi açısından önemli yere sahip olan "*Behçetü't-Tevarih*" için önemli bilgiler toplamıştır. Karakoyunlu hükümdarı Cihan Şah bir sohbet esnasında "Sultân Murad kardeşimdir" demiştir. Elçi Şükrullah, nasıl olduğunu sorunca da Cihan Şah Uygurca yazılı bir kitap getirerek orada Oğuzların tarihini okumuş ve "İşte biraderim Sultân Murad'ın nesebi Oğuzhan'ın oğlu bu Gök Alp'e ve Kara Yusuf'un nesebi de Denizalp'e çıkar" beyanında bulunmuştur.¹⁶

Siyasî görevlerle İkinci Muradın güvenini ve sevgisini kazanan Şükrullah, ilim meclislerinde de kendini iyi yetiştirdiği için halk tarafından seviliyordu. Hem dinî ilimlerde, hem edebiyatta, hem tarihte, hem de mûsikî'de eser te'lif edecek seviyede ilim ve irfan sahibi idi. Siyasî görevlerden sonra bir süre de Bursa kadısı olarak görev yaptı.¹⁷ Bazı eserlerini de burada yazmıştır. *Cami'u'd-da'vât* isimli eserini 1463-1464 tarihleri arasında Bursada yazmıştır.

¹¹ Hüsameddin Efendi, s. 61.

¹² Hüsameddin Efendi, s. 61.

¹³ Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 316.

¹⁴ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Ankara, 1992, s. 20.

¹⁵ Atsız, s. 3.

¹⁶ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, İstanbul, 1990, s. 25.

¹⁷ Hüsameddin Efendi, s. 61.

Siyasî görevlerinin yanı sıra Türkçe, Arapça ve Farsça dillerini çok iyi seviyede bilen Şükrullah, üç dilde de eser te'lif etmiştir.¹⁸ İkinci Murad'ın emriyle Türk mûsikîsinin temel kitaplarından birisi olan Safiyüddîn Abdü'l-Mü'min el- Urmevî'nin *Kitabu'l-Edvâr* isimli eserini Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu eseri tercüme ederken, geniş açıklamalarda ve ilavelerde bulunmuştur. Birebir tercüme değildir. XV. Fasıldan sonraki bölümler ise *Kitabü'l-Edvar*'da olmayan bilgiler içermektedir.

İkinci Murad'ın ölümünden sonra Fatih Sultân Mehmed'in hizmetine giren Şükrullah'ın Fatih'in yanında da önemli bir yeri vardı. H.861/1457 yılında Şehzade Beyazıt ile Mustafa'nın sünnet merasimlerinde Fatih'in sağında Mevlânâ Fahrettin, solunda Mevlânâ Tûsî, karşısında ise Hızır Bey Çelebi ile Şükrullah oturuyordu.¹⁹ Padişaha bu derece yakın olmasının nedeni hem devlet adamı hem de ilim erbâbı olmasındandır. Sünnet merasimi sırasında Şükrullah "*Behçetü't-Tevârih*" isimli eserinin önemli bir kısmını yazmış ve Edirne'ye getirmiş bulunuyordu. Hızır Beğ Çelebi ve Mevlânâ Tûsî bu eserin başındaki takrizlerini büyük ihtimalle bu sırada yazmışlardır.²⁰

Şükrullah Fatih Sultân Mehmet döneminde Mısır'a elçi olarak gönderilmiştir. Ancak kanaatimize göre, bu elçilik siyasi olarak değil ilmî bir görevdir. Oradaki büyük ilim adamlarının da takdirini almıştır.²¹ Bursalı Mehmet Tahir Efendi "*Osmanlı Müellifleri*" isimli eserinde Şükrullah'ın hac dönüşünde Mısır'a uğrayıp oradaki âlimlerle görüşüp sohbet ettiğini ve oradaki âlimlerden feyz aldığını belirtmiştir.

Şükrullah'ın nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kesin bilgi yoktur. Hoca Sadeddin Efendi'ye ve Bursalı Mehmet Tahir Efendi'ye göre H. 894/1489 yılında öldüğü sanılıyor. İstanbul'da Şeyh Vefa mezarlığında medfûn olduğu belirtilmiştir.²² Amasya Tarihi'nin yazarı Abdi Zâde Hüseyin Hüsameddin Efendi'ye göre ise H.864 de vefat etmiştir.²³ Kaynaklarda geçen Şükrullah'ın vefât tarihi farklı şekilde verilmiştir.

Şükrullah'ın Ahmed Çelebi adında bir oğlu olduğu biliniyor. Sultân Cem Bursa'yı H.886/1482 tarihinde zaptettikten sonra II. Beyazıt'a bir elçi heyeti göndermişti. Bu heyette Çelebi Sultân Mehmed'in kızı Selçuk Sultânı ve Mevlânâ Ayasla birlikte

¹⁸ Osmanlı Ansiklopedisi, c. II, s. 597.

¹⁹ Atsız, s. 4; Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, s. 25; Türk Ansiklopedisi, c. II, s. 316.

²⁰ Atsız, s. 4.

²¹ Hüsameddin Efendi, s. 61.

²² Sadeddin Efendi, s. 85; Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, C. III, s. 332.

²³ Hüsameddin Efendi, s. 134.

Şükrullah oğlu Ahmed Çelebi de bulunmaktaydı.²⁴ *Amasya tarihi'nin* yazarı Abdi zade Hüseyin Hüsameddin Efendi Şükrullah'ın iki oğlu bulunduğunu, isimlerinin ise Muhyiddin Mehmed ve Şemseddin Ahmed olduğunu” zikretmiştir.²⁵

Şükrullah'ın mûsikî kişiliğiyle ya da bestekârlığıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak güçlü bir ilim adamı olduğunu eserlerinden, dirâyetli bir devlet adamı olduğunu da sultânların yakınında bulunmasından anlıyoruz. Ayrıca hemen hemen bütün eserlerinde şiire yer verdiğinden dolayı iyi bir şâir olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda çalgı yapımıyla ilgili derin bilgisine bakarak iyi bir saz yapımcısı olduğunu düşünebiliriz.

B- Eserleri

Tarih, din ve mûsikî alanlarında değerli bilgiler içeren Şükrullah'ın eserlerini şöyle sıralayabiliriz.

1- **Behçetü't-Tevârîh:** *Şükrullah'ın yukarıda da belirttiğimiz gibi en önemli eseridir. Şükrullah bu eseri H.861/1456-H.863/1459 tarihleri arasında Farsça olarak yazmıştır. Eser on üç babdan oluşmuş tek cilt halindedir. Eser bittikten sonra Fatih Sultân Mehmed'in meşhur sadrazamı Mahmut Paşa'ya ithaf olundu.*²⁶ *Yedisi Türkiye'de olmak üzere dünyada 13 yazması bulunmaktadır.*

Önemli Osmanlı tarihi eserlerinden birisi olan Behçetü't-Tevârîh, Yıldırım Beyazıt'tan sonra şehzâdeler dönemi, İkinci Murad ve Fatih dönemleriyle ilgili birinci el kaynak olmasından dolayı nâdide bir yere sahiptir, ayrıca içinde ansiklopedik bilgiler ve genel tarihle ilgi önemli bilgiler vardır. Aynı zamanda Şükrullah'ın istifade ettiği kaynaklar arasında bugün kaybolmuş coğrafî eserler de bulunduğundan Behçetüt-tevârihin Coğrafya bakımından da değerli olduğunu söyleyebiliriz.²⁷

Bu eser Kânunî Sultân Süleyman zamanında Mustafa Farisî adlı bir şair tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yeniçeri ağası Mehmet Ağanın Behçetü't-Tevârihi Mustafa Fârisiye vererek tercüme etmesini istemesi üzerine 13 Eylül 1530 da tercümeye başlamıştır, oldukça ağıdalı bir dille yapılan tercümenin adı “*Mahbubu kulûbi'l-'arifin*”dir. Mukaddimesini kendisi hazırlayan Farisî bazı değişiklikler yapmıştır.

²⁴ Atsız, s. 5.

²⁵ Hüsameddin Efendi, s. 133.

²⁶ Atsız, s. 4; M. Orhan Bayrak, s. 205.

²⁷ Franz Babinger, s. 21.

Behçetü't-Tevârih'in ilk olarak Theodor Seif 1925'te Farsçasını ve Almanca tercümesini neşretti. 1939 da eserin başındaki eski Türklere ait bölümü ile Osmanlılar bölümünü Atsız Türkçeye çevirerek *Dokuz Boy Türkler ve Osmanlı Sultanları Tarihi* adıyla yayınlamıştır. 1949 da yalnız Osmanlılara ait bölümü Osmanlı Tarihleri adlı cildin ikinci kitabı olarak tekrar yayınlanmıştır.²⁸

2- **Menhecü'r-Reşâd Fî Sulûki'l-İbâd**: Şükrullah bu eserini 1460 yılında yazmış, ibâdet ve muamelatla ilgili bir eserdir.

3- **Câmiu'd-Da'vâd**: 1464 yılında yazılmış bir dua kitabıdır. Türlü hallerde, zamanlarda ve yerlerde okunacak duaları yazmaktadır.

4- **Enîsü'l-Ârifin**: Kâtip Çelebi "*Keşfü'z-Zünûn*" isimli eserinde "Fatih'in bilgincilerinden Ahmed oğlu Şükrullah'ın eseridir" diye bahseder. Fatih Sultân Mehmet döneminde yazıldığı kuvvetle muhtemeldir.

5- **Kasîde-i İmâli Şerhi**: Bu eserin kelâma ait olduğunu "*Menhecü'r-Reşâd*" adlı eserinin başlangıcında kendisi söylüyor.²⁹

6- **Fütûhât fi'l-Cifr**: M. Orhan Bayrak "*Osmanlı Tarihi Yazarları*" adlı eserinin 205. sayfasında Şükrullah'ın eseri olarak zikretmesine karşılık, Atsız bu eserin Amasyalı Şükrullah'ın olmayıp, Şirvânî Şükrullah'a ait olduğunu ifade ediyor.³⁰

7- **Edvâr-ı Mûsikî**: Şiir ve mûsikîyi çok seven II. Murad'ın emriyle Türk mûsikîsinin ana nazariyat kaynağı olarak kabul edilen Safiyüddin Abdü'l-Mü'min Urmevî'nin "*Kitabü'l-Edvâr*" isimli Arapça eseri geniş ilavelerle Türkçeye çevirdiği eserdir. Şükrullah'ın gençlik döneminde yazdığı bir eserdir. Safiyüd-dîn Abul-Mü'min Urmevî'nin 15 fasıl olan *Kitabü'l-Edvâr* adlı eserinin tercümesinden sonra 20 fasıl daha eklemiştir. Bazı kaynaklarda İkinci Murad'ın Şükrullah'a iki mûsikî kitabı daha telif ettirdiği³¹ yazılsa da, diğer kitapla ilgili şimdilik her hangi bir bilgiye ulaşamadık. Ayrıca Urmevî'nin "*el-İkâ*" isimli Farsça eserini de Türkçeye tercüme ettiği bildirilmiştir.³² An-

²⁸ Ahmet Kavas, "Şükrullah", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 597.

²⁹ Atsız, s. 4.

³⁰ Bayrak, s. 205.

³¹ Nazmi Özalp, *Türk Mûsikîsi Tarihi*, c. I, s. 320.

³² Fazlı Arslan, *Safiyüddin Abdülmü'min el-Urmevî ve er-Risâletü's-Şerefiyyesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Ankara, 2004, s. 30.

cak Türkiye'de taradığımız kütüphanelerde böyle bir esere rastlayamadık. Ümit ederiz ki araştırmacılar tarafından en kısa sürede eser bulunur ve ilim dünyasına kazandırır.

Sonuç

XV. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden olan Ahmedoğlu Şükruallah çoğu kaynakların ifade ettiğine göre Amasya'da doğmuştur. Ancak ilim yolculuğu ve devlet görevlerinden dolayı yetişkinlik döneminden sonra Amasya'dan ayrılmıştır. Kanaatimize göre bazı kaynaklarda Amasyalı Şükruallah olarak geçmesi de Amasyalı olduğunun göstergesidir.

Şükruallah'ın Edvâr-ı Mûsikî adlı eseri dışındaki eserleri Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserler Farsça olduğundan dolayı derinlemesine bir araştırma yapamadık. İleride böyle bir çalışma mutlaka yapılmalıdır. Edvar-ı Mûsikî Türkçe olarak telif edilmiştir. Şu anda büyük mûsikî üstadlarımızdan Rauf Yekta Beyin torunu Yavuz Yektay Beyin Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Ayrıca Şükruallah'ın iki kere elçi olarak gittiği görevler hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadık. Aynı zamanda uzun süre devlet hizmetinde bulunmuştur. Ancak bu görevleri hakkında çok az malumat vardır. Daha geniş bir araştırmayla bu konuların aydınlanması ilim dünyasına daha da yararlı olacaktır.

Şükruallah'ın eserleri, yazıldığı dönemin tarihi, kültürü, ilmi ve mûsikîsini günümüze aktarır o dönemleri aydınlattığı için ilim dünyasına önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle çalgı yapımıyla ilgili yazdığı bölümler ilk Türkçe yazılan eser olmasından dolayı özel bir yere sahiptir.